

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Συνήθως οι Εισαγωγές και τα κάθε λογής εισαγωγικά σημειώματα συντάσσονται αφού το κύριο θέμα έχει αποκτήσει την τελική γραπτή του έκφραση. Πολλές φορές, μάλιστα, η γραφή των εισαγωγικών σημειωμάτων έπεται ακόμα και του Επιλόγου. Οι σκέψεις, λοιπόν, που διατυπώνονται στις Εισαγωγές μοιάζουν με τη γλαύκα της Αθηνάς που – για να δανειστούμε από τη φράση του Χέγκελ – αρχίζει το φτερούγισμά της το δειλινό αφού ο ήλιος έχει δύσει και το φως του έχει εκλείψει.

Από τον «κανόνα» αυτό δεν παρεκκλίνει ούτε η δική μας Εισαγωγή. Έτσι, στις σελίδες αυτού του σημειώματος μου δόθηκε η ευκαιρία να ξαναδώ τις εισηγήσεις που παρουσιάστηκαν στο 10ο Επιστημονικό Συνέδριο του Ιδρύματος Σάκη Καράγιωργα και με το βλέμμα αυτό το επιγενόμενο να προσπαθήσω να ανοίξω την αναστοχαστική οδό που συνδέει τις εισηγήσεις αυτές με τη γενικότερη προβληματική, για να το πούμε έτσι, του Συνεδρίου. Η προβληματική αυτή, σε μια πρώτη ματιά, δηλώνεται από τον ίδιο τον τίτλο του Συνεδρίου: *Εργασία και Πολιτική - Συνδικαλισμός και Οργάνωση Συμφερόντων στην Ελλάδα (1974-2004)*. Όμως, παρόλο που οι εργασίες του Συνεδρίου έφεραν στο φως σημαντικές πτυχές του συνδικαλισμού στη διάρκεια των 30 χρόνων που έχει διανύσει η Τρίτη Ελληνική Δημοκρατία, η σχέση εργασίας και πολιτικής ούτε αυτονόητη είναι εξαρχής ούτε παρουσιάστηκε παρεκτός με τρόπο θρυμματισμένο, προϊόν ίσως του ολοένα και πιο διευρυμένου καταμερισμού της ίδιας της επιστημονικής εργασίας.

Υπάρχει, άραγε, μια σχέση ανάμεσα στην εργασία και στην πολιτική ανεξάρτητη από τις κερματισμένες της εκδηλώσεις στο συγκεκριμένο ιστορικό σχηματισμό; Και εάν ναι, τότε πώς εμφανίζεται και, για να ακριβολογήσουμε, πώς μπορεί να εννοηθεί;

Και επειδή η παρθενογένεση στη σκέψη απαντά μόνο εκεί όπου συναντιέται με το φαινόμενο του νοητικού κενού – φαινόμενο εξαιρετικά σπάνιο –, η σχέση μεταξύ εργασίας και πολιτικής κατά την έννοιά της – το στοιχείο, δηλαδή, που επιδίωξε να αναδείξει το Συνέδριο – έχει ως αφετηρία ορισμένες παραδοχές. Οι τελευταίες, ειδικότερα, μπορούν να ταξινομηθούν σε δύο κατηγορίες: στην πρώτη από αυτές περιλαμβάνονται αναφορές στα ουσιώδη χαρακτηριστικά της σχέσης ανάμεσα στην εργασία και στην πολιτική, ενώ

στη δεύτερη συγκαταλέγονται αναφορές σχετικές με τις ιστορικές μορφές εμφάνισης αυτής της σχέσης.

Ας ξεκινήσουμε, λοιπόν, από το ουσιώδες. Η εργασία, εδώ, δεν είναι τίποτε λιγότερο και τίποτε περισσότερο από μια ουσιώδη, καθ' όσον αναγκαία, αναπαραγωγική δραστηριότητα της κοινωνίας εν γένει αλλά και όρος δυνατότητας κάθε κοινωνίας. Στον ορισμό αυτό η εργασία, η πράξη της εργασίας, εμφανίζεται απογυμνωμένη από κάθε ιδιαίτερη – ιστορική ή άλλη – μορφή, εμφανίζεται με άλλα λόγια κατά την ουσία της. Με τη σειρά της, η πολιτική είναι η ουσιώδης, καθ' ότι η πιο γενική, μορφή της συλλογικής δραστηριότητας, της συλλογικής πράξης στις αστικές κοινωνίες. Στην αναλυτική αυτή παράσταση η σχέση μεταξύ εργασίας και πολιτικής ως προς τα ουσιώδη τους γνωρίσματα εμφανίζεται – δικαιολογημένα – κατ' αρχάς ασύμμετρη, καθώς το διιστορικό ουσιώδες της εργασίας δεν συνταιριάζει χωρίς διαμεσολαβήσεις με το ιστορικό ουσιώδες της πολιτικής. Και τούτο επειδή το ουσιώδες της πολιτικής, η γενικότητά της ως μορφής της συλλογικής πράξης, έχει ως ιστορική συνθήκη όχι μόνο τον καταμερισμό της εργασίας αλλά και την υπαγωγή του στη μορφή της ατομικής ιδιοκτησίας επί των μέσων παραγωγής. Η αποκατάσταση της σχέσης, επομένως, απαιτεί μια ιστορική κίνηση προς το «σήμερα», προς το «παρόν» των αστικών κοινωνιών. Κατά την κίνηση αυτή, η έννοια της εργασίας χωρίς να «θυσιάζει» τη γενικότητά της «κερδίζει» σε περιεχόμενο. Η σχέση μεταξύ εργασίας και πολιτικής αναπτύσσεται κατά τις διαμεσολαβήσεις της, δηλαδή κατά την πορεία των ιστορικών μορφών εμφάνισής της στο εσωτερικό των αστικών / καπιταλιστικών κοινωνιών. Έτσι, η θεώρησή μας οφείλει να προχωρήσει προς τη δεύτερη κατηγορία αναφορών. Εδώ η εργασία εμφανίζεται αφ' ενός ως *ιδιαιτέρο*, ως μέρος του κοινωνικού καταμερισμού της εργασίας, αλλά ταυτόχρονα και ως *ατομικό*, ως εμπόρευμα εργασιακή δύναμη. Ο μερισμός και η εξατομίκευση της εργασίας στο εμπόρευμα εργασιακή δύναμη «δένει» με την παράλληλη εξατομίκευση των κοινωνικών σχέσεων αλλά και με τα –είτε δυνάμει είτε θετικά – δικαιώματα των μεμονωμένων υποκειμένων στη ζωή και συνακόλουθα και στους όρους αυτής της ζωής. Η εξατομίκευση, θα μπορούσε να υποστηριχθεί, τίθεται συνάμα ως κοινωνικός δεσμός και ως ελευθερία.

Συνθήκη, όμως, αυτής της ελευθερίας – και στο σημείο αυτό έρχεται στο προσκήνιο της σκέψης και του πολιτικού στοχασμού ειδικότερα μια ασυμφιλίωτη και εμμενής αντινομία – είναι ο πέραν, εκτός, αλλά και δίπλα από την εξατομικευμένη κοινωνική «επιφάνεια» καταναγκασμός όλων, άρα καθολικός και γενικός, τυπικό γνώρισμα της πολιτικής μορφής και ανιχνεύσιμο στις ιδιότητες είτε της κυρίαρχης εξουσίας είτε του μονοπωλίου των μέσων άσκησης φυσικής βίας. Από τη σύναψη των εννοιών της εργασίας κατά την αστική της μορφή αφ' ενός και της γενικής πολιτικής μορφής αφ' ετέρου φαίνεται σαν η συνθήκη της ελευθερίας να είναι ταυτόσημη με τη συνθήκη χωρισμού των πολιτών όχι μόνο από την κυρίαρχη εξουσία αλλά και από τις ειδικότερες, τυπικές είτε άτυπες, περιστάσεις άσκησης της. Εύλογα εγείρεται, λοιπόν, το ερώτημα: Πόσο οριστικός και ακατάλυτος είναι αυτός ο «χωρισμός»; Δεν προβάλλουν απαιτήσεις λειτουργικές ή ακόμα αιτήματα πρακτικά περιορισμού και, για να χρησιμοποιήσω μια περισσότερο τεχνική ορολογία, «σχετικοποίησής» του; Με άλλα λόγια, εκτός από τη συστατική για την πολιτική μορφή

συνθήκη «χωρισμού» της κυρίαρχης εξουσίας από τους πολίτες, μήπως εμφανίζονται παράλληλα – ιστορικά, όμως, μεταγενέστερα – και συνθήκες «συνάντησής» τους;

Αυτές οι τελευταίες γίνονται ορατές με το μερισμό της ίδιας της πολιτικής μορφής, με το μετασχηματισμό της από γενικό σε ιδιαίτερο, με τη «μετάφραση» της πολιτικής εν γένει σε πολιτικό σύστημα, σε σύστημα δηλαδή θεσμικών χωρισμών (είτε αυτοί προσλαμβάνουν τη μορφή της διάκρισης ή διαίρεσης των «εξουσιών» είτε του καταμερισμού της «πολιτικής εργασίας»). Και ενώ τα άτομα καθεαυτά μοιάζουν πάντοτε «χωρισμένα» –ακόμα και όταν είναι προστατευμένα από δέσμες ατομικών δικαιωμάτων– από την κυρίαρχη πολιτική εξουσία στη γενικότητά της, με το μερισμό της στο σχήμα του πολιτικού συστήματος διεκδικούν με όχημα πολιτικά πλέον δικαιώματα την επανιδιοποίηση των «μεριδίων που τους αναλογούν». Μόνο που αυτήν τη φορά δεν είναι μόνο άτομα – πολίτες αλλά ομάδες πολιτών με διακριτά, και συχνά αντιτιθέμενα, συμφέροντα. Η «ιστορία» της διεκδίκησης αρχικά και της κατοχύρωσης / κατάκτησης κατόπιν των πολιτικών δικαιωμάτων – αδιάψευστη μαρτυρία για το βαθμό εκδημοκρατισμού των πολιτικών συστημάτων – μας δείχνει με τρόπο ολοφάνερο τις «ειδικές συνθήκες» συνάντησης της εργασίας με την κυρίαρχη πολιτική εξουσία.

Η «συγκυρία» και το «γεγονός» είναι η περίφημη και σε όλους (;) γνωστή Βιομηχανική Επανάσταση. Εδώ το νόημα της ελευθερίας για όλα τα άτομα που έχουν υπό την ιδιοκτησία τους περιουσία με τη μορφή εμπορευμάτων διχάζεται. Σε αντίθεση με όσους κατέχουν ιδιοκτησία σε εμπορεύματα που είναι μέσα παραγωγής, εκείνοι – και δεν είναι λίγοι – που κατέχουν ως μοναδική τους ιδιοκτησία το εμπόρευμα εργασιακή δύναμη εμφανίζονται – και είναι – λιγότερο ελεύθεροι. Είναι μια από τις λιγοστές φορές που η αστική / καπιταλιστική κοινωνία «δείχνει το βάθος της». Και μπορεί οι εικόνες της εξαθλίωσης και της εμφανούς ανισότητας να τυφλώνουν τα μάτια που είναι πάντοτε εύκολα στο δάκρυ, ωστόσο τα πρακτικά αιτήματα αυτών των μίζερων εμπορευματοκατόχων έχουν σαφή προσανατολισμό: δικαίωμα στο σχηματισμό δικών τους οργανώσεων και δικαίωμα συμμετοχής στην άσκηση της πολιτικής εξουσίας. Η πορεία προς την αναγνώριση των εργατικών συνδικάτων και της συμμετοχής τους στη διαδικασία παραγωγής κρατικής πολιτικής μπορεί να υπήρξε μακρόχρονη και με συχνές οπισθοδρομήσεις, αλλά παρ' όλα αυτά είχε ξεκινήσει. Μαζί της είχε ξεκινήσει και η συνάντηση της εργασίας με την πολιτική.

Γιατί, όμως, να είναι έτσι – και όχι αλλιώς – τα πράγματα; Γιατί αυτή η κίνηση της σκέψης να είναι όντως πραγματική και να μη σχετίζεται με την κίνηση των πραγμάτων παρά μόνο συνεκδοχικά; Γιατί, με άλλα λόγια, αυτή η αξιωματική και «γεωμετρικώ τω τρόπω» ανάπτυξη του επιχειρήματος να μην είναι παρά μόνο μια απλή αφήγηση ανάμεσα σε άλλες πιθανές αφηγήσεις, όπως θα ισχυριζόταν εύλογα ο ιστορικός που εδώ και καιρό έχει υποδυθεί με προθυμία φανερή και αζημίωτη το ρόλο του ιπποκόμου της τρέχουσας και εφήμερης δημοσιότητας; Αντιρρήσεις του καιρού μας...

Εάν ο ριζικός σκεπτικισμός που λανθάνει στα παραπάνω ερωτήματα κατευθύνει τα βέλη της κριτικής του στο μόνιμο αντίπαλό του, το δογματισμό, αντιμετωπίζοντάς τον δικαιολογημένα σαν ένα είδος «λόγου» ή ρηματικής πρακτικής, ωστόσο αυτοτυφλώνεται

όταν και κάθε φορά που θεωρεί την ιδεολογία ως ψευδή μονάχα και όχι ως ταυτόχρονα αναγκαία συνείδηση. Άλλωστε, «...στο λεγόμενο 'εποικοδόμημα', τα φαινόμενα κάτω από τα αλληπάλληλα στρώματά τους μεταλλάσσονται σε 'φαντάσματα' ή σε θεωρητικό επίπεδο: οι ψευδείς συνειδήσεις αντικαθιστούν τις πραγματικότητες με τα είδωλά τους και η αναζήτηση της αντιστοιχίας καταντά μάταιη ασχολία»¹. Οσοδήποτε μάταιη και εάν φαντάζει η ενασχόληση με τα «φαντάσματα» και το ψεύδος των ιδεολογιών, η διερεύνηση της αναγκαιότητας και των «τρόπων παραγωγής» τους αποτελεί διαρκές καθήκον κάθε ιδεολογικής κριτικής, ακόμα και όταν ο «ιδεολογικός αντίπαλος» έχει επικρατήσει επιβάλλοντας σαν «μόδα» τη δική του διαστροφή: ακόμα και όταν στα μάτια αυτής της «μόδας» η ραχοκοκαλιά της ανθρώπινης σκέψης μοιάζει να έχει συντριβεί. Αυτό το πείσμα της ιδεολογικής κριτικής φωτίζει την προβληματική όχι μόνο από την όψη του επιχειρήματος αλλά και από εκείνη της παρέμβασης και –γιατί όχι;– της αντιπαράθεσης.

Στη σημερινή συγκυρία ο ιδεολογικός αντίπαλος έχει κατορθώσει να υπονομεύσει τις ουσιώδεις πτυχές τόσο της εργασίας όσο και της πολιτικής. Πιο συγκεκριμένα η πράξη της εργασίας ως ουσιώδους αναπαραγωγικής δραστηριότητας της κοινωνίας εν γένει έχει αμφισβητηθεί στο πλαίσιο του λόγου περί τέλους της εργασίας ή / και περί τέλους της κοινωνίας της εργασίας. Αντίστοιχα, η γενικότητα της πολιτικής μορφής έχει σχετικά πρόσφατα τεθεί εν αμφιβόλω στο πλαίσιο συζητήσεων περί «τέλους της πολιτικής μορφής», στο βαθμό που αντ' αυτής προκρίνονται εννοιολογικά σχήματα περί δικτυώσεων καθώς και περί δικτύων πολιτικής: αντί της μορφής το ύφος και αντί του πολιτικού συστήματος η περιώνυμη «διακυβέρνηση». Και οι δύο παραπάνω «λόγοι» ελέγχονται ως ιδεολογικοί και, επομένως, ως ψευδείς αφού τα εννοιολογικά τους σχήματα προκύπτουν ως «καθελώσεις» σε, κατά κανόνα επουσιώδεις, διαμεσολαβούσες μορφές. Με τον τρόπο αυτό φράζεται η αναστοχαστική οδός από το ατομικό και το ιδιαίτερο προς το γενικό αλλά και η δυνατότητα πλαισίωσης των εννοιών σε μια μακρόχρονη ιστορική προοπτική.

Και ενώ οι προηγούμενες επισημάνσεις έχουν πρόθεση να φανερώσουν τον ιδεολογικό αντίπαλο ως μορφή ψευδούς, στενόμυαλης και μυωπικής συνείδησης, δεν αρκούν για να δείξουν την αναγκαιότητά της. Για κάτι τέτοιο χρειάζεται να περιγραφεί, έστω και διά βραχέων, ο τρόπος παραγωγής αυτής της ψευδούς συνείδησης. Η παραγωγή, λοιπόν, τέτοιου είδους ψηγμάτων ιδεολογιών λαμβάνει χώρα κατά την κίνηση (όχι μόνο λογική αλλά και ιστορική) του αντικειμένου από τη γενικότητά του προς το ιδιαίτερο και το ατομικό. Πιο συγκεκριμένα κατά την κίνηση αυτή παράγονται όχι μόνο γνωστικά αλλά και πρακτικά «εμπόδια», τα οποία παρωθούν είτε την επιστημονική είτε την καθημερινή συνείδηση να καθελώνεται στο «σήμερα» σαν να ήταν αιώνιο, χωρίς παρελθόν και με ταυτόσημο μέλλον. Στη συνέχεια αυτή η ανιαρή και χωρίς εκπλήξεις επανάληψη του «σήμερα» μετουσιώνεται σε «νέο» και «καινοφανές», στο όνομα του οποίου κάθε εναλλακτική διαλογική / διαλεκτική στιγμή ονοματίζεται «αφήγηση».

---

1. Α. Αργυρίου, *Ιστορία της ελληνικής λογοτεχνίας και η πρόσληψή της στα χρόνια του ετεροκαθορισμένου εμφυλίου πολέμου (1945-1949)*, Τόμος Δ', σελ. ιγ', Καστανιώτης, Αθήνα 2004.

Ας δούμε, όμως, τα πράγματα σε σχέση με την τρέχουσα συγκυρία, σε σχέση με το «τερραίν» αυτού του διαμελισμένου διαλόγου. Ο ιδεολογικός αντίπαλος αναφέρεται στην τεχνολογική επανάσταση ως προνομιακή πτυχή του πραγματικού προκειμένου να αντλήσει δύναμη και ενέργεια για τις θέσεις περί τέλους της εργασίας. Η τεχνολογική επανάσταση, όμως, περιέχει δύο παράλληλες και αμοιβαία αντινομικές διαδικασίες: την «επαναστατικοποίηση» και τη ραγδαία μεταβολή των μέσων παραγωγής αφ' ενός και τη βίαιη υπαγωγή των νέων μέσων παραγωγής στην κοινωνική μορφή του κεφαλαίου. Αυτές οι δύο διαδικασίες κρύβουν, η καθεμιά με διαφορετικό τρόπο, τον ουσιώδη χαρακτήρα της εργασιακής πράξης. Έτσι, η «επαναστατικοποίηση» των μέσων παραγωγής, κρύβοντας τις ίδιες τις προϋποθέσεις της, προβάλλει την τεχνολογία ως υποκείμενο της κοινωνικής αναπαραγωγής. Από την άλλη πλευρά, η βίαιη υπαγωγή των νέων μέσων στην κοινωνική μορφή του κεφαλαίου μεταθέτει περαιτέρω αυτήν την «απόθεση» επιμερίζοντας το υποκείμενο τεχνολογία σε ιδιαίτερα γνώρισμα, πράξεις και ιδιότητες του κεφαλαίου και μάλιστα του χρηματικού. Εάν, ωστόσο, το «σήμερα» της τεχνολογικής επανάστασης τοποθετηθεί σε μια ευρύτερη ιστορική προοπτική, τότε αυτό το «σήμερα» απομυθοποιείται ως προς τον καθ' υποφοράν καινοφανή του χαρακτήρα και μεταμορφώνεται σε μία ιστορικά προσδιορισμένη φάση του μακροχρόνιου οικονομικού / βιομηχανικού κύκλου. Ένας κύκλος που σχηματίζει και δίνει μορφή στη δυναμική πορεία της κεφαλαιακής συσσώρευσης. Σε κάθε «κλείσιμο» αυτού του κύκλου σημειώνεται αρχικά ένα είδος «αποβιομηχάνισης», με άλλα λόγια απαξίωσης όχι μόνο του εργατικού δυναμικού αλλά και του παλαιού κεφαλαιουχικού εξοπλισμού. Μάλιστα, η απαξίωση αυτή τίθεται ως συνθήκη και όρος για την «επαναστατικοποίηση» των μέσων παραγωγής και για τη νέα τεχνολογία. Προσέτι στην έναρξη κάθε νέου κύκλου το παραγωγικό κεφάλαιο – ακριβώς εξαιτίας της πρότερης απαξίωσης – υποτάσσεται στη «λογική» του κυκλώματος του χρηματικού κεφαλαίου. Αυτή, μάλιστα, η «υποταγή» τίθεται ως συνθήκη για τη βίαιη υπαγωγή των νέων μέσων παραγωγής, της νέας τεχνολογίας, στην κοινωνική μορφή του κεφαλαίου.

Η αμφισβήτηση της γενικότητας της πολιτικής μορφής ως της κατ' εξοχήν συλλογικής πράξης και η αποκρυστάλλωσή της –θεσμική ή άλλη– στο εσωτερικό του πολιτικού συστήματος δεν είναι άσχετη από την κυκλική πορεία της κεφαλαιακής συσσώρευσης. Ο εκδημοκρατισμός των πολιτικών συστημάτων με την εγγύηση της συμμετοχής των εργατικών συνδικάτων στη διαδικασία παραγωγής κρατικών πολιτικών αντιστοιχεί κατά κανόνα στην ανοδική φάση του οικονομικού / βιομηχανικού κύκλου, όταν η παραγωγική διαδικασία αναγνωρίζει τις κοινωνικοποιημένες της συνθήκες. Αντίθετα, στην καθοδική φάση αυτές οι κοινωνικοποιημένες συνθήκες αναγνωρίζονται τώρα ως εμπόδια και φραγμοί της παραγωγικής διαδικασίας. Τότε προβάλλουν στο πολιτικό προσκήνιο αξιώσεις και αιτήματα για μετατροπή αυτών των κοινωνικοποιημένων συνθηκών σε ιδιότητες του κεφαλαίου. Στο εσωτερικό του πολιτικού συστήματος αυτές οι αξιώσεις και τα αιτήματα ισοδυναμούν με αποδυνάμωση των εργατικών συνδικάτων και με «ψιλό κοσκίνισμα» των αιτημάτων και των δικαιωμάτων τους. Από τα τέλη της δεκαετίας του 1970 και μετέπειτα η θέση των εργατικών συνδικάτων στο πολιτικό σύστημα των

ανεπτυγμένων καπιταλιστικών δημοκρατιών έχει γνωρίσει βαθμιαία αλλά σημαντική αποδυνάμωση. Παράλληλα, η διαπραγματευτική δύναμη αλλά και τα κεκτημένα κοινωνικά δικαιώματα ολοένα και περισσότερο αντιμετωπίζονται ως υπερβάλλον συναλλακτικό κόστος και ως ανεπίτρεπτη «δυσκαμψία» στην αγορά εργασίας. Από πολιτική άποψη η πιο σημαντική εξέλιξη σχετίζεται με την πρωτόγνωρη αποσυσχέτιση, με το διαζύγιο ας πούμε, των σοσιαλδημοκρατικών, σοσιαλιστικών και εργατικών κομμάτων από τα εργατικά συνδικάτα. Είναι χαρακτηριστικό ότι μετά το διαζύγιο αυτό τα εργατικά συνδικάτα αντιμετωπίζονται σαν «βαρίδι» στην εκλογική τακτική αυτών των πολιτικών κομμάτων. Ο κύκλος, επομένως, εκτός από οικονομικός / βιομηχανικός είναι και πολιτικοοικονομικός στο βαθμό που η πορεία του διαπερνά και εμπεριέχει εξελίξεις και μεταβολές στο ίδιο το πολιτικό σύστημα.

Φαίνεται, λοιπόν, ότι στην τρέχουσα φάση αυτού του κύκλου, στη συγκυρία του «σήμερα», εν ονόματι του οποίου μιλούν οι υποστηρικτές της κρατούσας επιστημονικής – και όχι μόνο – ιδεολογίας, η εργασία έχει πράγματι απωθηθεί στο περιθώριο, τόσο ως αναπαραγωγική δραστηριότητα, αφού τη θέση της έχει καταλάβει η νέα τεχνολογία, όσο και ως πολιτική παρουσία, αφού η θέση των εργατικών συνδικάτων αλλά κυρίως τα αιτήματα των εργαζομένων έχουν πλέον αποδυναμωθεί. Αυτή η διττή απόκρυψη της εργασίας συνιστά το στοιχείο της αναγκαιότητας της κρατούσας ιδεολογίας.

Στην περίπτωση της Ελλάδας τα πράγματα είναι ακόμα πιο περίπλοκα αφού η ελληνική κοινωνία αντί της εμπειρίας του εκδημοκρατισμού που γνώρισαν οι ανεπτυγμένες καπιταλιστικές κοινωνίες από τη μεταπολεμική περίοδο μέχρι το τέλος της δεκαετίας του 1970 είχε την εμπειρία ενός εμφύλιου πολέμου αρχικά και ενός αυταρχικού πολιτικού συστήματος που κατέρρευσε με την πτώση της στρατιωτικής δικτατορίας τον Ιούλιο του 1974. Τα αιτήματα, επομένως, που έπρεπε να ικανοποιηθούν ήταν πιο στοιχειώδη: η αποκατάσταση ενός Κράτους Δικαίου και η ακώλυτη λειτουργία μιας ανόθευτης και χωρίς κηδεμόνες κοινοβουλευτικής δημοκρατίας. Η πολιτική παρουσία των εργατικών συνδικάτων και η εμπλοκή τους στη διαδικασία παραγωγής κρατικών πολιτικών είχε μόνο ένα όχημα στη διάθεσή της: τα πολιτικά κόμματα. Η αναγνώριση του συνδικαλιστικού κινήματος έπρεπε να γίνει μέσω της δράσης των συνδικαλιστικών παρατάξεων, δράση που σε ένα υπολογίσιμο ποσοστό ξεπέρασε τον παραδοσιακό κερματισμό στην εκπροσώπηση των συμφερόντων των εργαζομένων. Όμως, η κρίση του μετεμφυλιακού πολιτικού συστήματος κουβαλούσε στους ώμους της και την κρίση του μετεμφυλιακού προτύπου οικονομικής ανάπτυξης, που εξάρτησε την ισχύ και τη λειτουργικότητά του από τη σταθερή εισροή των περίφημων άδηλων πόρων και την ελεγχόμενη από το τραπεζικό κεφάλαιο εκβιομηχάνιση. Στο εσωτερικό αυτού του προτύπου η εργασία κρύβεται είτε επειδή μεταναστεύει στο εξωτερικό είτε επειδή διορίζεται μέσα από κερματισμένα δίκτυα πατρωνείας στον ευρύτερο δημόσιο τομέα. Στον ιδιωτικό τομέα της οικονομίας, παρά τους ραγδαίους ρυθμούς οικονομικής μεγέθυνσης και την πρόσκαιρη ευμάρεια, η εργασία παραμένει κερματισμένη και πολλαπλώς ευέλικτη. Απουσιάζουν, λοιπόν, εξ αρχής οι προϋποθέσεις για την πολιτική αναγνώριση και εγγύηση της κοινωνικοποίησης των συνθηκών της αναπαραγωγής. Μάλιστα, κατά έναν τρόπο ειρωνικό

και παράδοξο συνάμα, η απουσία αυτών των συνθηκών γίνεται αισθητή όχι κατά την περίοδο της ακμής αλλά κατά την περίοδο της κρίσης και της αποβιομηχάνισης. Τότε ακριβώς η παρουσία των εργατικών συνδικάτων στο πολιτικό σύστημα είναι ορατή, μολονότι τα αιτήματα και οι διεκδικήσεις τους υπήρξαν τις περισσότερες φορές στρεβλές και δύσμορφες εξαιτίας της επικράτησης μιας ολιγοπωλιακού τύπου δομής διαμεσολάβησης συμφερόντων. Αλλά ακόμα και τότε η τράπουλα ήταν σημαδεμένη. Η διαχείριση της κρίσης κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1980 δεν απέβλεπε στην αναδιάρθρωση της βιομηχανικής παραγωγής αλλά στην εξυγίανση του τραπεζικού κεφαλαίου με την εξασφάλιση συνθηκών αύξησης της κερδοφορίας του αλλά και με την κρατική εγγύηση των χρεών του βιομηχανικού κεφαλαίου. Στη διάρκεια αυτής της περιόδου το συνδικαλιστικό κίνημα αναπτύσσεται ανισόμερα καθώς το μερίδιο του λέοντος στην εκπροσώπηση ανήκει στα συνδικάτα του ευρύτερου δημόσιου τομέα. Με τον εξοπλισμό αυτό η Ελλάδα εισέρχεται στην τροχιά του «εξευρωπαϊσμού», μια διαδικασία που γίνεται περισσότερο ορατή σαν «σύστημα» από το 1992 και μετέπειτα. Τον περιφερειακό μονεταρισμό της μετεμφυλιακής περιόδου και τη συνακόλουθη διαχείριση της κρίσης του διαδέχεται η περίοδος του εξευρωπαϊσμένου μονεταρισμού, η οποία διαρκεί μέχρι τις ημέρες μας. Στη διάρκεια ακριβώς αυτής της περιόδου, μαζί με τις νέες κρατικές πολιτικές και κυρίως τις μακροοικονομικές επιλογές, εισάγονται, όπως άλλωστε είναι ο κανόνας, και ομόλογες ιδεολογίες, στο πλαίσιο των οποίων υποβαθμίζεται όχι μόνο ο ρόλος των συνδικάτων – στο όνομα μιας τεχνητής διαρθρωτικής ανεργίας – αλλά και η θέση της πολιτικής ως συλλογικής δράσης των πολιτών – στο όνομα μιας άμορφης και κρατικοδίαιτης ως προς τις οργανώσεις της «κοινωνίας των πολιτών».

Στη συγκυρία αυτή θέλησε να παρέμβει το 10ο Συνέδριο του Ιδρύματος Σάκη Καράγιωργα ακολουθώντας την παράδοση των προηγούμενων του Συνεδρίων αλλά και το παράδειγμα του ίδιου του Σάκη Καράγιωργα, ο οποίος είχε συνδέσει άρρηκτα την επιστημονική και ακαδημαϊκή του σταδιοδρομία με την ενεργή παρέμβασή του στην πολιτική.

Κλείνοντας αυτό το εισαγωγικό σημείωμα θα ήθελα να ευχαριστήσω τις πρυτανικές αρχές του Παντείου Πανεπιστημίου που με προθυμία φιλοξένησαν τις εργασίες του Συνεδρίου, όσους και όσες μας τίμησαν με την παρουσία τους και με τις εισηγήσεις τους στις συνεδρίες και, τέλος, τα μέλη της Επιστημονικής Επιτροπής για τη συνεργασία τους τόσο κατά την προετοιμασία όσο και κατά τη διεξαγωγή του Συνεδρίου.

Διονύσης Ν. Γράβαρης
Πρόεδρος της Επιστημονικής Επιτροπής

